

людина легко вступає в четвертий-п'ятий шлюб, хіба може бути четверта-п'ята дружина (чоловік) в одному ряду з розумінням «матір», «брат» і т.д.? Очевидно, сьогодні ці категорії – шлюбність і спорідненість – не настільки взаємопов'язані. Тобто ця цінність для сучасного шлюбу – не актуальна. Інша цінність минулого шлюбу – сексуальність. Ще не так давно реалізація сексуальності була нерозривно пов'язана зі шлюбом, а сьогодні для сексу не обов'язково мати сім'ю, тобто сексуальність, як цементуюча цінність, суттєво послабла. Так само змінилася ще одна цінність традиційного шлюбу – репродукція. Хотілося дитини – обов'язково треба бути в шлюбі. Народити поза шлюбом – це були рідкісні випадки, і це була ганьба для жінки-матері. Сьогодні кількість народжених поза шлюбом дітей зросла в рази. Тобто для того, щоб мати дитину, теж не обов'язково вступати в шлюб. Саме тому важко навіювати школярам думку про відповідальне і бережливе ставлення до традиційних сімейних цінностей.

Запровадження в загальноосвітніх закладах курсу «Сімейні цінності», на думку чиновників МОН, могло б сприяти тому, щоб дитина в школі усвідомила традиційні для України сімейні цінності, родинні традиції і звичаї, сутність подружніх і батьківсько-дитячих взаємин, оволоділа знаннями щодо створення та розвитку щасливої сім'ї. Дітей треба вчити не тільки тому, як створити сім'ю, але і як її зробити щасливою. Важливо, щоб кожний член сім'ї знав, що його люблять, цінують, в ньому відчувають потребу; гнучкість у вирішенні сімейних проблем; повага один до одного; чесність; вміння прощати; щедрість; відповідальність; тощо.

Галина КЛІМОВА

*доктор філософських наук, професор,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
п.н.с. НДІ ПЗІР НАПрН України
м. Харків, Україна*

СВОБОДА ЯК ЦІННІСТЬ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

В останні десятиріччя в Україні відбулися значні зміни в галузі модернізації соціально-економічних і правових відносин, реформування правової системи, що відповідає сучасним вимогам і реаліям. Проголошений курс на формування правової держави і громадянського суспільства може бути досягнутий, з одного боку, вдосконаленням

законодавства і державного управління та, з другого боку, забезпеченням високого рівня правової культури українських громадян.

Розглядання правової культури пов'язане не тільки з аналізом їх концептуальних основ, але і з розкриттям питання про те, що вони відображають в соціальній реальності, оскільки з'ясовані змісти сенсоутворюючих ідей правової культури обумовлюють розробку певної сукупності основних правових цінностей, з якими, передусім, дані ідеї асоціюються. Це вимагає аналізувати правову культуру з точки зору аксиологічного підходу, згідно з яким правова культура являє собою систему правових цінностей, що розвиваються і відповідають рівню досягнутого людством правового прогресу, відображають у правовій формі найважливіші соціальні цінності, які впливають на якісний стан і спосіб правового життя особистості та суспільства. Правові цінності складають стрижень ціннісно-нормативних орієнтацій правової культури і служать головним фактором соціокультурної інтеграції. У цьому зв'язку вивчення правових цінностей, розглядання реальних ціннісно-правових орієнтацій українських громадян є соціально необхідним, оскільки дозволяє отримати наукову інформацію про найбільш фундаментальні аспекти правової культури українського соціуму, знання яких надає можливість в значній мірі зрозуміти теперішній стан суспільства і передбачити тенденції його розвитку.

Однією з найважливіших правових цінностей правової культури є свобода. При всій своїй удаваній простоті і легкості сприйняття, свобода – предмет складний для розуміння, тим більше для втілення у нормах, інститутах, процедурах і відносинах людей в галузі права, для її розуміння як цінності правової культури.

Слід звернути увагу на те, як розуміли свободу в різні епохи, у різних системах права. Так, в античній філософії (Сократ, Платон) йдеться, насамперед, про свободу і волю, потім про свободу від політичного деспотизму (Аристотель, Епікур) і свободу як драму людського існування (епікурейці, стоїки, неоплатонізм). Античне право, визнаючи протилежність вільної людини і раба, було далеким від того, щоб надати свободі реального статусу, роблячи з рабства одних умови справжньої волі інших. Але, водночас, античне право показує, що свобода, будучи реальною, залишається лише привілеєм деяких і не може визначити людську сутність у її загальності. Тому не можна заперечувати певного прогресу у свободі людей при переході від античного до сучасного права, адже останнє вважається загальною належністю людини. Античне право продемонструвало обмежену, але конкретну і реальну свідомість свободи,

а сучасне право, визнаючи свободу універсальною цінністю, безпосередньо включає до цього визначення обмеження свободи.

За Середньовіччя християнське вчення містило в собі позитивну концепцію свободи. Якби людина не була вільною, не було б і гріхопадіння в історії людини і нестатку. У епоху Відродження та наступний період під свободою як цінності правової культури розуміли безперешкодне розкриття здібностей особистості. У природно-правових концепціях Нового часу свобода трактувалася як абсолютна цінність, як підстава пізнання і права, як вихідна передумова всіх природних прав людини. Підкреслювався її невідчужуваний характер, її властивість споконвічності і, безумовно, належності особистості. Філософи І. Кант, Г. Гегель та їх послідовники визначали саме через свободу право, припускали, що людська свобода, у принципі, не може бути безмежною і має потребу в різних правових формах її реалізації. На думку великих філософів, місія права – визначення і збереження свободи – не зводиться лише до одних встановлених для неї обмежень. Вона полягає в тому, що мають бути належні правові форми і способи, правовий засіб, що визначають і забезпечують свободу. Отже, право повинне існувати як «друга природа» і як таке, поряд з усіма іншими, направляти гру свободи людини. Звідси випливає одне з теоретичних положень, що має вирішальне значення для розуміння правових питань, можливо, одне з найістотніших у філософії права. Саме право за своєю вихідною суттю є формою, створеною людьми, логічно й історично призначеною бути інститутом, покликаним упорядковувати свободу, додавати їй визначеності і забезпеченості, а звідси і людського змісту, істинно людської цінності.

Багато уваги приділяється проблемі свободи як цінності правової культури в сучасній філософії права, де свобода розглядається в широкому діапазоні, починаючи від свободи «від» свавілля, насильства, порушення прав і до свободи як притаманної характеристики людини.

Цінність свободи людини у наш час є непересічною, навіть при певній її трансформації у позитивному плані – певною мірою свобода особистості збільшується, полегшуючи вибір як зі зростанням її влади над природою, так і з глобалізаційними процесами у світі і гуманізацією соціуму. Оскільки людина вважається найважливішою цінністю соціуму, він підсилює увагу до її свободи і вільної самореалізації. Однак і досі свобода людини перебуває у конфлікті із залежністю (обмежується нею) від реальних можливостей особистості, від інших (рідних і начальників, політиків, ситуації в суспільстві тощо), а «свобода від» активно переважає «свободу для».

Для права свобода є цінністю і ціллю, що перебуває поза ним, тобто є зовнішньою причиною чи цільовою причиною. Завдання права полягає в тому, щоб забезпечити необхідні цивілізаційні умови для прямого впливу цієї цільової причини на людський дух. Людина повинна не просто знати, що вона вільна, а й чітко уявляти ту міру свободи, яка є оптимальною у правовому просторі цивілізаційного суспільства.

Якби людина у процесі своєї життєдіяльності не замикалася на суспільстві, то її свобода була б лише виразом її волі і дорівнювала в сваволі. Поєднання волі, свободи та сваволі є небезпечним для людського співжиття, де свобода однієї людини передбачає свободу інших людей. У межах правової культури свобода проявляється не лише як самовизначення, хоча існує думка, що ототожнює свободу з самокерованістю, тобто з реальним здійсненням керівництва над своїм життям. Великою мірою свобода проявляється і як міра відповідальності за таке самовизначення. Саме у співвідношенні самовизначення і відповідальності проявляється парадокс феномену свободи. Свобода як цінність правової культури одночасно вимагає самоствердження і самообмеження.

Самообмеження пояснюється тим, що неможливо задовольнити одразу всі інтереси, а тим більше протилежні. Тобто міра свободи людини виявляється у виборі нею таких життєвих цілей і такого життя, яке вона хоче, а тому людина має зважити між багатьма цінностями, таким як рівність, справедливість, безпека та ін. Тому свободу сильного, незалежно яка це сила – фізична чи економічна, слід обмежувати. Такий висновок стає можливим, оскільки повага до свободи однієї людини тягне за собою необхідність поваги до свободи інших людей, їх об'єднань, суспільства загалом.

Право є фактором, що реально забезпечує форми, види і межі реалізації людиною свободи. Тому свобода стає сутністю права, але свобода не будь-яка, а певним чином визначена і забезпечена. Та свобода, яка складається з можливості робити все, що забажається, є ілюзією свободи, свавілля. Справжня свобода пов'язана з необхідністю та об'єктивними законами розвитку суспільства, а тому реалізується відповідно до цих законів. Право можна назвати тим простором – соціальним, духовним, політичним тощо, в якому людина реалізує свою свободу, не порушуючи свободи інших суб'єктів суспільного життя.

Право не просто загальний масштаб чи рівна міра свободи індивідів. Вільні індивіди – суть і зміст права. Там, де заперечується вільна індивідуальність, особистість, правове значення фізичної особи, так немає

і не може бути права, не може бути і якихось дійсно індивідуальних правових та інших суб'єктів права, дійсно правових законів і правових відносин у суспільстві в цілому і в конкретних різних сферах правової діяльності. Там не може бути демократичної правової культури.

У дійсності свобода знаходить своє практичне втілення в певних формах, нормах і процедурах суспільної і державно-правової життєдіяльності, у способах взаємодії людей, оскільки в соціальному житті свобода значима не як дещо містичне, недосяжне, позбуте реальних, верифікованих якостей, а, навпаки, як певний тип відносин, що реалізуються у відповідній формі державного устрою (з характерними для неї системою парламентаризму, розподілом влад, демократичними виборами тощо), в соціальних інститутах (власність, політичний плюралізм та ін.), в домінуванні правопорядку, головуванні правового закону тощо. Іншими словами, свобода в соціальному житті представлена в правових формах. Вона знаходить відображення в ціннісно-нормативній правовій культурі особистості й соціуму в цілому.

Для українського суспільства, що практично не мало позитивного історичного досвіду права як свободи, в правовій культурі якого традиційно домінували, з одного боку, установки на авторитарно-тоталітарне безправ'є, а з другого – анархічні ідеали, роки розвитку без колишнього тоталітарного пресингу в умовах хоча й нерозвиненої, не повної, але вже майже реальної правової свободи постали досить ефективним періодом формування правової культури суспільства, яка заснована на розумінні внутрішнього взаємозв'язку права і свободи.

Наталія МОЗГОВА

*доктор філософських наук, професор,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

ОНТОЛОГІЧНА ОСНОВА ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК ЕТИКО-ЕСТЕТИЧНИЙ СИНТЕЗ

Проблема обґрунтування онтологічного, гносеологічного і аксіологічного статусу духовних цінностей культури періодично виникала й досі виникає у філософській самосвідомості представників сучасної західноєвропейської філософії. Ця проблема може виникати і як внутрішньо-філософська, і як методологічна, і як герменевтична у якості